

(əvvəli ötən sayımızda

Əfqan Vəliyev

Qərbi Azərbaycan
Ziyahlar Şurasının üzvü

Azərbaycan hökuməti başlanğıc mərhələdə ölkə-də üç ali məktəbin açılmasını nəzərdə tutdu: Bakı Dövlət Universiteti, Kənd Təsərrüfatı İnstitutu və Dövlət Konservatoriyası. Lakin dövrün sosial-iqtisadi çətinlikləri və digər problemlər nəticəsində bunlardan yalnız birinin – Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması reallaşdı. Hökumətin 8 aprel 1919-cu il tarixli iclasında Bakıda universitet təşkil məsələsi müzakirəyə çıxarılmış və müvafiq qərar qəbul edilmişdi. Qərara görə, 1919-1920-ci tədris ilinin əvvəlində Bakıda universitet açılması məqsədilə ümumi həcmi 10 milyon manatdan çox olmamaqla müvafiq smeta hazırlanıb hökumətə təqdim edilməli idi. 19 may 1919-cu il tarixdə Azərbaycan hökuməti Bakı Universitetinin yaradılması üçün müvafiq işlərin daha sistemli şəkildə görülməsini təmin etmək məqsədilə təşkilat komissiyası yaratdı. 1919-cu il 23 maydan 9 sentyabrədək

Bu dövrdə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına da diqqət xeyli artmışdı. Bakı Universitetinin nəzdində yaradılmış “Müsəlman Şərqini öyrənən cəmiyyət” Azərbaycan tarixi, ədəbiyyatı və mədəniyyəti-ni araşdırmaq, təbliğ etmək istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərirdi.

1920-ci ilin əvvəllərində Xalq Maarifi Nazirliyində təşkil olunmuş Arxeologiya şöbəsi də bu baxımdan xatırladıla bilər. O da vurğulanmalıdır ki, cümhuriyyət dövründə azərbaycanlı gənclərin həm də xarici ölkələrin universitetlərində təhsil alması istiqamətində məqsədyönlü addımlar atılmışdı. Belə ki, gənc müstəqil dövlətin inkişafı üçün yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasının vacibliyi nəzərə alınaraq cümhuriyyət hökuməti 1919-1920-ci tədris ilində yüz nəfər azərbaycanlı gəncin xarici ölkələrin ali məktəblərində müxtəlif ixtisaslar üzrə dövlət hesabına oxumağa göndərilməsi barədə qərar qəbul etmişdi. Bu məqsədlə dövlət büdcəsindən müvafiq vəsait də ayrılmışdı. Avropa universitetlərinə təhsil almağa göndəriləcək hər tələbə üçün 400 frank təqaüd və 1000 frank yol xərci nəzərdə tutulurdu.[vii] Qərara görə, dövlət hesabına xaric-

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 illiyi respublikamızda geniş şəkildə qeyd olundu. Bu tariximizə və tarixi mirasımıza sahib çıxmağın ən yüksək göstəricisi idi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin də dediği kimi: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti gərgin və mürekəb ictimai-siyasi şəraitdə cəmi 23 ay fəaliyyət göstərərək, sonrakı nəsillərin yaddaşında xalqımızın tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri kimi həmişə qalacaqdır. O, demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, hərbi quruculuq sahələrində atdığı mühüm addımları başa çatdırıb bilməsə də, onun qısa müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər xalqımızın tarixində silinməz iz buraxmış, milli dövlətçilik ənənələrimizin bərpası işində böyük rol oynamışdır. Ən əsası odur ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az yaşasa da, xalqımızda azadlıq, müstəqillik fikirlərini daha da gücləndirmiş oldu”.

Nəticə

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (1918–1920) elm və təhsil sahəsində həyata keçirdiyi islahatların təhlili göstərir ki, hökumət bu sahəni milli müstəqilliyin qorunması və dövlət

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə elm və təhsil islahatı

...Maraqlıdır ki, həmin kurslar Azərbaycan dilini və yazmağı bilməyənlər, dili bilib yazmağı bacarmayanlar, dili və yazmağı bilib, elmi ifadələri, Azərbaycan dilində dərs keçmək üsullarını öyrənənlər olmaqla üç qrupa ayrılırdı. Bakıda birinci realni məktəbin binasında açılmış kurslara Bakı Müəllimlər Seminariyasının direktoru, maarifçi yazıçı Rəşid bəy Əfəndiyev rəhbərlik edirdi. Sultanməcid Qənizadənin və parlamentin bir neçə digər üzvünün iştirakı ilə 17 sentyabr 1919-cu il tarixdə fəaliyyətə başlamış kursların 500 nəfərə qədər müdavimi var idi. Onların sırasında idarə və müəssisələrin əməkdaşları üstünlük təşkil edirdi.1919-cu ilin noyabrında Bakıda azərbaycanlı fəhlələr üçün mühəndis-texnik Əliheydər Babayevin rəhbərliyi ilə texniki bilikləri öyrədən axşam kursları da açılmışdı. İndiki anlayışla desək, o illərdə ixtisaslandırma təhsili sahəsində də bəzi addımlar atılmışdı. Məsələn, Bakıda parlamentin üzvü, tanınmış maarif xadimi Abdulla bəy Əfəndizadənin rəhbərliyi ilə ibtidai məktəb müəllimləri üçün xüsusi kurslar təşkil edilmişdi.[v] Həmin kurslarda müdavimlərə pedaqogika və Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası tədris olunurdu ki, bu da müəllimlərin ixtisas biliklərinin, peşə hazırlığının təkmilləşməsinə xidmət göstərirdi.

Həyata keçirilən tədbirlərdən biri də təhsilin təşkilində ən mühüm amillərdən olan dərslilər məsələsinin diqqətdə saxlanılması idi. Bunun ifadəsidir ki, cümhuriyyət hökuməti məktəblərin dərslilərlə və digər zəruri tədris avadanlıqları ilə təminatı məsələsinə ciddi önəm verir, çoxşaxəli, sistemli tədbirlər həyata keçirirdi. Bu məqsədlə maarif nazirliyinin xüsusi komissiyası fəaliyyət göstərirdi. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, məktəblərin tələbatını ödəmək üçün 1919-cu ildə “Türk əlifbası”, “Təzə elmi-hesab”, “Rəhbər cəbr”, “Tarixi-təbii”, “İkinci il”, “Yeni məktəb”, “Ədəbiyyat dərsləri”, “Müntəxəbat”, “Türk çələngi”, “Milli qiraət” kimi dərslilər nəşr olunmuşdu. Dərslilərin hazırlanmasında Azərbaycan maarifinin tanınmış nümayəndələrindən Mahmud bəy Mahmud-bəyov, Abdulla Şaiq, Hüseyn Cavid, Fərhad Ağazadə, Camo bəy Cəbrayılbəyli, Səməd ağa Ağamalıoğlu, Ağə bəy İsrəfilbəyov, Abdulla bəy Əfəndizadə və başqaları fəal iştirak edirdilər. Məsələn, tanınmış ədiblər Hüseyn Cavidlə Abdulla Şaiqin birlikdə hazırladıqları “Ədəbiyyat dərsləri” adlı dərslək ədəbiyyat nəzəriyyəsi üzrə bilikləri şagirdlərə sistemli şəkildə çatdırmaq məqsədi daşıyırdı. Abdulla Şaiqin hazırladığı “Müntəxəbat”, “Türk çələngi”, “Milli qiraət” kimi dərslilər də elmi–pedaqoji səviyyəsi ilə maraq doğururdu. Bununla yanaşı, Azərbaycan parlamentinin 18 sentyabr 1919-cu il tarixli qərarı ilə təhsil ocaqları üçün Türkiyədən də bir sıra yeni dərslilərin və digər tədris vəsaitlərinin alınması məqsədilə Xalq Maarifi Nazirliyinə 1 milyon manat pul ayrılmışdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdən biri də Azərbaycanda ali təhsilin təşkil və ali təhsilli milli kadrların hazırlanması idi. Azərbaycanda ali məktəb yaradılması sahəsində də ilk addım Cümhuriyyət dövründə atılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti milli təhsil sisteminin formalaşması və inkişafı, ümumən, ölkənin hərtərəfli tərəqqisi üçün universitet yaradılması məsələsini vacib, təxirəsalınmaz vəzifələrdən biri sayırdı. Böyük maarifçi Məhəmməd ağa Şahtaxlı “Azərbaycan” qəzetinin 28 iyul 1919-cu il tarixli sayında dərc etdiyi “Azərbaycanda darülfünun” məqaləsində universitetləri “mədəni həyatın mənbəyi” kimi yüksək qiymətləndirərək yazırdı: “Darülfünundan əl çəkmək mədəni həyatdan rügerdən olmaqdır”.

Azərbaycan parlamentinin qərarına əsasən 1919-cu il sentyabrın 1-dən Bakıda ali məktəblər təşkil edilməsi haqqında 10 maddəli qanun hazırlanmışdı. Onu da xatırlatmaq yerinə düşər ki,

komissiyanın 35 iclası keçirilmiş, qəbul olunan qərarların icrası üçün ardıcıl tədbirlər reallaşdırılmışdı.[vi] 1 sentyabr 1919-cu ildə parlamentin qərarı ilə yaradılmış və 15 noyabr 1919-cu ildə fəaliyyətə başlamışdır. Bu, müsəlman Şərqində Avropa tipli ilk ali məktəb hesab olunur. Universitetin dörd fakültədən: tarix-filologiya (Şərq şöbəsi də daxil olmaqla), fizika-riyaziyyat, hüquq və tibb fakültələrindən ibarət olması nəzərdə tutulsa da, 1919-1920-ci tədris ilində yalnız iki fakültə – tibb və tarix-filologiya fakültələri fəaliyyətə başladı. 1919-cu il noyabrın 15-də universitetin auditoriyalarında ilk mühazirələr aparıldı. 1919-1920-ci tədris ilində universitetdə 1094 tələbə təhsil alırdı ki, onların da 217 nəfəri azad dinləyici idi. Universitetdə tədris prosesinə tanınmış alimlər cəlb olunmuşdular. Maddi-texniki avadanlıqlar və kitablar alınması üçün 1 milyon manat vəsait ayrılmışdı. Universitetin ilk rektoru tanınmış tibb alimi, cərrah Vasili İvanoviç Razumovski təyin edilmişdi. Məhəmməd ağa Şahtaxlı, Əllicabbar Orucaliyev, Mirzə Rəhim Mirzəyev, Rəşid bəy Kaplanov və başqa ziyalılar universitetin yaradılması və fəaliyyətində yaxından iştirak etmişdilər.

də təhsil alacaq tələbələr ali məktəbi başa vurduqdan sonra ən azı dörd il Azərbaycan hökumətinin göndərdiyi təyinat yerində çalışmalı idilər. Xaricə göndərilən gənclərin ən layiqlilər sırasından obyektiv şəkildə seçilməsini təmin etmək üçün respublikanın rəhbər vəzifəli şəxslərindən, tanınmış maarif xadimlərindən ibarət müsabiqə komissiyası da yaradılmışdı. Komissiyanın qərarına əsasən ali təhsil almaq üçün 45 nəfər Fransaya, 23 nəfər İtaliyaya, 10 nəfər İngiltərəyə, 9 nəfər isə Türkiyəyə göndərilmişdi. 13 nəfər isə Rusiyada ali təhsil almaq üçün seçilmişdi. Lakin Rusiyadakı vətəndaş müharibəsinə görə həmin ölkəyə təhsil üçün göndəriş baş tutmamışdı. 1920-ci ilin 28 aprel işğalı digər sahələrdə olduğu kimi, təhsilin inkişafına yönəlmiş planların da bir çoxunu yarımçıq qoydu. 23 ay yaşamasına baxmayaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti sübut etdi ki, Azərbaycan xalqı müstəqil yaşamağa, öz dövlətçilik ənənələrini bərpa etməyə qadirdir. Azərbaycan xalqı 1991-ci ildə öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideallarını davam etdirərək bu tarixi varislilik üzərində yeni müstəqil Azərbaycan dövlətini yaratmışdır.

quruculuğunun intellektual təminatı üçün strateji prioritet hesab etmişdir. Cəmi 23 aylıq fəaliyyət dövründə atılan addımlar — təhsilin milliləşdirilməsi, ana dilinin dövlət dili səviyyəsinə qaldırılması və savadsızlıqla mübarizə — milli kimliyin bərpası istiqamətində həlledici rol oynamışdır.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Bakı Dövlət Universitetinin təsisi və 100 nəfər azərbaycanlı gəncin dövlət hesabına Avropa ali məktəblərinə göndərilməsi Azərbaycanın gələcək elmi-mədəni elitasının formalaşmasında fundamental dönüş nöqtəsi olmuşdur. Bu islahatlar təkcə daxili ehtiyacların ödənilməsinə deyil, həm də Azərbaycanın beynəlxalq təhsil və elm sistemində inteqrasiyasına xidmət etmişdir.

Beləliklə, AXC-nin elm və təhsil siyasəti xalqın intellektual potensialını vahid milli hədəflər ətrafında birləşdirmiş və müasir Azərbaycan təhsil sisteminin institusional bünövrəsini qoymuşdur. Cümhuriyyətin süqutuna baxmayaraq, bu dövrdə qoyulan elmi-akademik təməllər sonrakı onilliklərdə Azərbaycanın intellektual inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış etmişdir.